

PREKINIŲ-PINIGINIŲ SANTYKIŲ IR PINIGŲ BŪTINUMO PRIEŽASTYS, JŲ MOKSLINIS PAŽINIMAS

S. U O S I S

Dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių ilgą laiką mūsų šalyje visumai dominavo darbo produkto vartojamoji vertė, jos daiktinė forma. Iš to išplaukė ir gamybinių santykių natūra idealizavimas. Šiandien pareikalauta padidinti darbo produkto visuomeninės-mainomosios vertės, piniginės formos vaidmenį. Todėl šiandien aktualu giliau pažinti prekinį-piniginių santykių ir pinigų būtinumo priežastis, nes be to pastangos tobulinti šiandieninį ūkininkavimo mechanizmą gali neduoti norimų rezultatų.

TSKP CK 1983 m. birželio plenumas pripažino, kad mes dar nepakankamai pažinome visuomenę, kurioje gyvename, neištyrėme jos dėsningumą, pirmiausia ekonominių, ir dėl to mums tenka eksperimentuoti ir daryti klaidas (6, 24).

TSKP XXVII suvažiavimas pareikalavo tobulinti paskirstomuosius ir plėtoti mainų santykius, t. y. tobulinti prekinį-piniginių santykių panaudojimą. Tam būtina tobulinti darbo produkto kaip prekės visuomeninės vartojamosios vertės ir mainomosios vertės sąryšį.

Šiandien objektyviai stebint ir analizuojant neūkiškumą, biurokraziją ir t. t. tenka pasakyti, kad tai tų pačių, kaip ir karinio komunizmo metais, prekinį-piniginių santykių ignoravimo, darbo produkto kaip prekės vartojamosios vertės ir mainomosios vertės padariniai. Tie trūkumai verčia ir šiandien pakartoti V. Lenino žodžius: atsitraukimas pasirodė nepakankamas (3, 71), dar reikia atsitraukti atgal nuo natūrinių į prekinį-piniginius santykius, nuo prekių mainų į prekybą, tobulinti paskirstymo pagal darbą principą, ir ne subjektyvizmo, o objektyvių prekių mainų pagrindu.

Nors įsivaizduojame, kad yra prekinė gamyba, bet iš esmės turime fondų (daiktų) gamybą ir tiekimą. Prekiniai-piginiai santykiai reikalauja pakeisti daiktų, fondų gamybą į prekių gamybą, o tiekimą į prekybą. Daiktų gamybos ir tiekimo pagal fondus sąlygomis nėra pagrindo tikėti, kad bus galima patobulinti prekinį-piniginius santykius, padidinti pinigų vaidmenį ir finansų bei kredito veiksmingumą.

Visuomeninio ūkio ir jo gamybinių santykių natūralizacijos idėjos išplaukia iš gamybos priemonių nuosavybės formos fetišizmo. Bet tos formos pakeitimas nepakeičia gamybinių santykių formos pasikeitimo. Dėl to prekinį-piniginių santykių ir jų kategorijų būtinumo priežastys pasirodė dar nepažintos, o tai ir trukdo keisti ūkininkavimo ir ūkio valdymo metodus. Dėl prekinį-piniginių santykių ir jų svertų būtinumo tikrųjų priežasčių nepažinimo visą laiką mums tenka eiti nuo prievartinio, personaly skubaus prekinį-piniginių santykių panaikinimo prie jų ekonomiškai būtino atkūrimo. Bet tas procesas vyksta lėtai, nes jį stabdo natūraliam ūkiui valdyti sukurtas aparatas.

Laikas pripažinti, kad kenčiame ne nuo prekinį-piniginių santykių (kurie pradžioje buvo tapatinami su kapitalizmu), o nuo jų neišvystymo,

nevykusio, nepilno, sumaišyto su natūriniais santykiais, nekvalifikuoto naudojimo. Iš čia ir prekiųjų-pinigiųjų santykių formalumas, jų formos ir turinio atotrūkis, nesuderinimas. Jeigu priekiniai automobilio ratai sukūsi į vieną pusę, o užpakaliniai — į kitą, tai su tokiu automobiliu, aišku, nepavažiuosim. Tas pat ir su dvilykais gamybiniais santykiais. Ten, kur šiandien naudojami vadinamieji tiesioginiai ryšiai (kaip gamybinių santykių forma, o gal ir rūšis), būtina reikšiasi natūrinio ūkio ir paskirstomieji (ne mainų) santykiai, kurie sukelia nesuinteresuotumą arba išvirkščią suinteresuotumą, tiesioginį neatsakingumą, neūkiškumą.

Mano nuomone, visiems žinomos vadovėliuose dėstomų prekiųjų-pinigiųjų santykių būtinumo priežastys nėra įtikinamos ir nėra tikrosios. Tikrąja, lemiamą priežastimi galima laikyti darbo jėgos, o ne gamybos priemonių nuosavybę. Tik tuo galima paaiškinti karinio komunizmo santykių žlugimą. Kitos tam priežastys yra visuomeninis darbo pasidalijimas, gamintojo atsiskyrimas nuo vartotojo ir t. t. Iš čia ir pinigų, kaip visuomeninio ekonominio ryšio priemonės, būtinumas.

Mūsų ūkio valdymo mechanizmas sukurtas valstybės ūkininkavimo monopoliui realizuoti. Tas valdymas nukreiptas tiesiogiai į ūkininkų procesų technokratinį valdymą, o ne ekonominių interesų reguliavimą. Tai sukelia ne tik pinigų (kaip ekonominės kategorijos) nepilnavertiškumą, bet ir įvairias disproporcijas.

Technokratinės valdymo priemonės tinka autarkiniam, natūriniam ūkiui, gamybos procesams cecho, įmonės viduje valdyti, o ne visuomeniniam ūkiui. Visuomeninį ūkį reiktų reguliuoti, o ne valdyti. Ūkio valdymas bandomas pateisinti valstybine gamybos priemonių nuosavybe. Bet kažin ar mes reikiamai atsivėlgiamė į V. Lenino išvadas, padarytas tos nuosavybės ryšio su prekiniais mainais ir santykiais klausimu. V. Leninas rašė: „Privatinės žemės nuosavybės panaikinimas nėra niekaip nepakeičia buržuazinių prekybinės ir kapitalistinės žemėvaldos pagrindų. Nėra nieko klaidingesnio už tą nuomonę, kad žemės nacionalizavimas turis ką nors bendra su socializmu arba net su žemės naudojimo išlyginimu. O dėl socializmo, tai yra žinoma, kad jį sudaro prekinio ūkio panaikinimas. Tuo tarpu nacionalizacija yra žemės pavertimas valstybės nuosavybe, ir toks pavertimas nėra niekaip nepakeičia privataus ūkininkavimo. Ar žemė bus visos šalies, visos liaudies nuosavybė arba „turtas“, dėl to nepasikeičia ūkininkavimo sistema, visiškai taip pat, kaip nesikeičia pasiturinčiojo valstiečio (kapitalistinė) ūkininkavimo sistema, ar jis perka žemę „viesiems laikams“, ar nuomojasi dvarininko arba valdinę žemę, ar „surenka“ nusigyvenusių neturtingų valstiečių skirtingus sklypus. Kadangi išlieka mainai, apie socializmą juokinga ir kalbėti, o žemės ūkio produktų ir gamybos priemonių mainai visiškai nepriklauso nuo žemėvaldos formos“ (2, 119—120). Praktika parodė (o tai išplaukia iš K. Markso suformuluoto socialistinio paskirstymo principo), kad mainai nesvetimi socializmui, nes tuo paskirstymu pasireiškia, pasak K. Markso, tas pats principas, kuris reguliuoja prekių mainus (4, 14). Vadinasi, mainų būtinumas sąlygojamas ne gamybos priemonių nuosavybės arba ne vien tik jos.

Tikriausiai mes pervertinome vieną (gamybos priemones) ir nuvertinome kitą gamybos faktorių — darbo jėgą ir jos nuosavybę. Tik dėl to šiandien esame priversti imtis atkurti tą vadinamąjį žmogaus faktorių. Gamybos priemonių nuosavybės formos pervertinimas (fetišizavimas) valstybinę nuosavybę paverčia niekieno ir nedarbinių pajamų šaltiniu. Tai pažymėjo TSKP CK 1987 m. sausio plenumas (8, 14).

Pagaliau, tiriant prekinės gamybos ir prekiųjų-pinigiųjų santykių būtinumą klausimą, svarbu pažymėti, kad klaidinga stengtis ieškoti jų būtinumo priežasčių tik socializme ir dar kai jo gamybiniai santykiai tebėra turbinimo, vystymo stadijoje. Iš tikrųjų, juk šiandien tose santykiuose turime visko — ir natūrinių, ir prekiųjų-pinigiųjų santykių elementų.

Manau, būtų teisingiau prekinių-piniginių santykių, prekės ir pinigų būtinumo priežasčių ieškoti visuomeniniame ūkyje apskritai. Toks nagrinėjimas nereiškia socializmo ir kapitalizmo gamybinių santykių sutapatinimo. Negaliu sutikti su kai kurių ekonomistų pastangomis apie socializimą spręsti ne iš santykių turinio, o iš jų formos, t. y. prekinės-piniginės (9, 25).

Nusistatymas prieš vertę, pinigus ir piniginius santykius kyla dėl visuomeninio ūkio ir visuomeninės gamybos nesupratimo arba supaprastinto supratimo. Natūrinio ūkio pagrindas yra daiktas, darbo produktas, o visuomeninio ūkio — darbo ir jo produkto visuomeninė-prekinė forma. Vertės (mainomosios vertės — kainos) forma — tai darbo ir jo produkto visuomeninė forma, kuri negalima be pinigų. Kol kas tokią išvadą perša istorija. Kaip bus, ar pasiseks grįžti į natūrinio ūkio santykius, prie viensusės (daiktinės) darbo produkto formos, parodys ateitis.

Kol kas visuomeninis darbo pasidalijimas, pasireiškiantis gamintojo ir vartotojo atskyrimu, sąlygoja ne tik darbo produkto, bet ir paties žmogaus sudvilypėjimą. Žmogus yra ne tik žmogus, gamtos padaras, bet ir visuomenės, visuomeninių gamybinių jėgų sudedamoji dalis. Todėl jis ir tenkina savo poreikius priklausomai nuo savo darbo jėgos padėties. Kad tas visuomeninės gamybos ir visuomeninės darbo jėgos organizmas galėtų normaliai funkcionuoti, yra reikalingi mainų arba prekiniai-piniginiai santykiai. Prekių mainai natūra ir natūrinis tarpininkas yra netobuli, ir jie buvo tik visuomeninio ūkio santykių atsiradimo (formavimosi) pradžioje, jie būna ir jų suirimo laikotarpiais. Gyvenimas sukūrė visuomeniniam ūkiui tobulesnę priemonę — pinigus ir santykių formą — prekinčius-piniginius santykius.

Manau, apibendrinant istorinę patirtį, reiktų daryti tokią išvadą: prekiniai-piniginiai santykiai, kaip ryšių tarp gamintojų ir vartotojų forma, nepriklauso nuo gamybos priemonių nuosavybės arba priklauso ne tik nuo jos, bet, svarbiausia, nuo darbo jėgos nuosavybės formos ir paskirstymo pagal darbą, arba darbo mainų, principo. Jeigu pripažinta (6, 14), kad svarbiausia gamybinė jėga yra žmogus, jo darbinė veikla, tai ir turime naujai pažvelgti į darbo jėgą.

Norėdami pažinti visuomenės raidos ekonominius dėsningumus, nepamirškime, kad visuomenės istorija — tai gamybinių jėgų vystymosi istorija, lydima prieštaravimų. Tie prieštaravimai reiškiasi tarp sparčiau didėjančių poreikių ir galimybių juos patenkinti. Juk dėl to prieštaravimo ir negalima įvesti vartojimo pagal poreikius. Tas prieštaravimas buvo iki socializmo, išliko ir socialistinėje visuomenėje, t. y. komunizmo pirmoje stadijoje.

Ar antroje komunizmo stadijoje galės išnykti vystymasis? Tikriausiai ne. Tai ar išnyks iki jo buvęs prieštaravimas kaip gamybinių jėgų vystymosi variklis? To klausimo sprendimo nevalia apeiti, jį reikia spręsti ne moraliniu aspektu, o gamybinių jėgų funkcionavimo ekonominių dėsningumų išaiškinimu, pažinimu. Juk ne be reikalo M. Gorbačiovas TSKP CK 1987 m. sausio plenumo pabrėžė esamą paviršutinę komunizmo sampratą (8, 13). Tiek pat miglotas ir tų santykių kategorijos — pinigų būtinumo ir jų panaikinimo klausimas. Nuo labai senų laikų egzistuoja neapykanta pinigams ir kuriamos įvairios idėjos ir prognozuojamas jų panaikinimas bei pakeitimas kitais darbo matais. Dar Sofoklis „Antigoneje“ visų žmogaus blogybių priežastimi laikė pinigus. Taip mąstė ir Tomas Moras „Utopijoje“. Istorija žino ne vieną bandymą pakeisti pinigus kaip darbo (vertės forma) matą į darbo kaip darbo proceso („работы“, tik jau ne „труда“) trukmės arba energijos kiekio matą — darbininkų pinigus.

K. Marksas kritikavo „darbininkiškų pinigų“ idėjas už tai, kad yra nesuprantama pinigų esmė. Tuo klausimu K. Marksas rašė, kad norėti atskiro asmens darbą (t. y. ir jo produktą) padaryti tiesiogiai pinigais,

realizuota mainomąja verte, reikšia jį tiesiogiai laikyti visuotiniu darbu, t. y. neigti tas sąlygas, kurioms esant darbas turi pavirsti pinigais ir mainomąja verte ir kurios jį daro priklausomą nuo privačių mainų (1, 116).

K. Marksas pinigų būtinumą kapitalistinio gamybos būdo arba samdomo darbo, esant privačiai gamybos priemonių nuosavybės formai, sąlygomis aiškino taip: jau paprastame pinigų apibrėžime slypi tai, kad jie išvystytos gamybos elementu gali egzistuoti ten, kur egzistuoja samdomas darbas, kad tuo atveju pinigai ne tik negriauna visuomenės formos, bet priešingai — jie yra sąlyga jai vystytis ir visų gamybinių jėgų, materialinių ir dvasinių, vystymo varomoji jėga (1, 168). K. Marksas teigė, kad darbas tiesiogiai turi gaminti mainomąją vertę, t. y. pinigus (1, 168). O tai vyksta esant samdomam darbui, kuris egzistavo kapitalistinės, privatinės gamybos priemonių nuosavybės sąlygomis (1, 168).

Socializmo egzistavimas ir kūrimas parodė, kad mainomoji vertė kuriama ne tik privačios gamybos priemonių nuosavybės sąlygomis, bet ir esant paskirstymui pagal darbą, asmeninei darbo jėgos nuosavybei. Nacionalizavus darbo jėgą tie santykiai nunyksta, ir tai parodė karinio komunizmo laikotarpis.

Manau, kad dabartinėmis socializmo sąlygomis, stiprinant materialinį suinteresuotumą ir atsakomybę, būtina tobulinti mainų santykius, socialistinį paskirstymo principą, tobulinti daugiau mainų, o ne socialinio aprūpinimo principų pagrindu, didinti pinigų vaidmenį, šalinti natūrinių santykių liekanas. Ir šiaandien tinka K. Markso žodžiai: kur yra samdomas darbas (o pas mus — socialistinis paskirstymo pagal darbą principas.—S. U.), pinigai veikia ne ardomai, bet kuriamai (производитель-но). Ten, kur patys pinigai nėra visuomeninio ryšio pagrindas, jie neišvengiamai ardo esamą visuomeninį ryšį (1, 169). Ir dar: pinigai patys yra visuomeninis ryšys ir nepripažįsta kito visuomeninio ryšio. Tai sąlygoja mainomųjų vėrcių išvystymą, kita vertus, atitinkamą visuomenės organizacijos išvystymą (1, 167).

Pinigų panaikinimo ir pakeitimo kitais darbo matais pastangos buvo ryškios karinio komunizmo laikotarpiu, nes įvyko pinigų nuvertėjimas ir atsirado natūriniai santykiai (11, 114—115, 171; 12, 23—24).

Tokia padėtis pinigų cirkuliacijoje sąlygojo santykių natūralizavimą ir skatino kurti teorijas apie pinigų pakaitalus, nes jie buvo laikomi mirščiančia kapitalizmo kategorija.

Tų pažiūrų nagrinėjimas, ypač jų metodologinio pagrindo išaiškinimas ir teisingas supratimas, ir šiaandien reikšmingas. Tokios pažūros priveda prie rinkos vaidmens nuvertinimo ir plano vaidmens pervertinimo, o kartu ir natūrinio ūkio elementų pateisinimo.

Perėjus į nepą, reikėjo sanuoti pinigų cirkuliaciją, atkurti prekinis-piniginius santykius, o tai V. Leninui padaryti buvo nelengva (nors ir pats pradžioje socializmą įsivaizdavo kaip natūrinį, bėpiniginį ūkį), nes buvo paplitusios idėjos apie jų nereikalingumą. 1920 m. spalio 17 d. „Pravdoje“ buvo išspausdintas straipsnis, kuriame parašyta: prieš mūsų akis laipsniškai auga vienas iš tokių pertvarkymų — pinigų vaidmens, pačių pinigų panaikinimas. Sunku iš karto įvertinti laipsniško pinigų nunykimo reikšmę visam visuomenės auklėjamajam reikalui, visai vidutinio žmogaus psichologijai. Nuo amžių vertelga priprato prie minties apie pinigų būtinumą kaip savaime suprantamą gyvenimo santykių nuostatą, duotą beveik pačios gamtos. Dar Biblijos puslapiuose ne kartą minimas garsusis aukso vėrsis, iki dabar apdainuojamas Šaliapino opereje. Ir štai — tūkstantmečių prekinės santvarkos pagrindai grūna kaip kortų nameliai po pirmųjų pastangų metų nugalėjus proletariatui. Mūsų vaikai užaugę susipažins su pinigais jau iš prisiminimų, o mūsų anūakai apie juos sužinos tik iš istorijos vadovėlių spalvotų paveikslų (15).

Kažkoks Suprūnas V. Leninui rašė: jeigu sveikai žiūrėsim į gyvenimą,

tai kam gi tie velniški pinigai, kada gyvenime reikia tik maisto, drabužių, buto, o po to jau visa kita. Aš, kaip neturtingo valstiečio sūnus, puikiausiai matau, kad be tos buržuazinės liekanos, prakeikto metalo arba popieriaus — pinigų visiškai laimingai gali gyventi darbininkas ir valstietis (atkreipkite dėmesį į primityvų mąstymą — tik dėl to, kad yra pinigai, vieni yra neturtingi, o kiti turtingi, jis nepagalvoja, o kas ir iš kur duos vartojimo reikmenų panaikinus pinigus: jei neturi pinigų, neturėsi taip pat ir daiktų.— S. U.). Bet buržuėjui ir spekuliantui tai bus paskutinis mirtinasis smūgis, kuris pabaigs jų šventišką gyvenimą. Nedirbantis tegu ir nevalgo! Tegu Tarybinė Rusija, kaip pirmoji socialistinė respublika, pirmoji imasi sunaikinti tą didžiausią piktybę — pinigus, pakeisti juos tam tikra norma natūra kiekvienam darbo žmogui (13, 26—27).

Kaip matome, jis buvo nusistatęs prieš paskirstymo įrankį. Juk kaip pinigus, taip ir tą normą natūra reikia užsidirbti, tai ar čia esminis skirtumas ir ar dėl to pinigai yra piktybė? Tai rodo, kokių išvadų prieinama nemokslinio mąstymo pagrindu.

Tie, kurie manė, kad pinigai — greitai pūvančio ir jau mirštančio kapitalizmo kategorija, atgyvena, tikėjo ir siekė jų greitesnio panaikinimo, ruošė jų pakaitalus.

Jų nuomone, tarybinėje Rusijoje darbo matu gali būti tik norma, nustatyta centrinių vadovaujančių organų. Jie įsivaizdavo, kad ūkinei apskaitai reikia greičiau įvesti naują apskaitos vienetą — darbo ekvivalentą. Tokį ekvivalentą buvo siūlyta pavadinti „tredu“ (тредовая единица), kuris būtų prilygintas pirmos kategorijos darbininko vienai normaliai darbo dienai, kai jis darbo normą vykdo 100%. Taip buvo siekta sukurti darbo matą visam ūkiui.

Iš tos koncepcijos šalininkų Ch. Kreve laikėsi nuomonės, kad darbo vertės pagrindinis vienetas yra viena valanda paprasto nekvailikuoto visuomeniškai būtino darbo, kada tokį darbą atliekantis darbininkas vykdo išdirbio normą 100% (17, 112). Čia aiškėja visuomeniškai būtino darbo nesupratimas.

K. Smeliovas darbo mato vienetu laikė pirmos kategorijos darbininko darbo dieną, kai jis normą ar užduotį vykdo 100%. Pasak jo, darbo produkto arba paslaugų vertė susideda iš produkto ar paslaugų pagaminimui sunaudoto darbo, išreikšto darbo vienetais (tredais), ir sunaudotų gamybos priemonių vertės, išreikštos taip pat (tredais) (17, 112). Čia matyti vertės ir jos mato priemonės nesupratimas.

M. Smit ir S. Klepnikovas siūlė energetinę darbo vertės schemą (17). Bet ta schema tuo laiku nebuvo nauja. Anksčiau V. Lybknechtas darbinę vertės teoriją suprato kaip energijos išlaidų dydį ir vertės substancija laikė energiją (18, 150). Ta koncepcija turėjo šalininkų ir Rusijoje.

Dabartiniiais laikais tą koncepciją restauruoja A. Popsujevas ir A. Tilichenko (14). Jų nuomone, dabar darbo kiekis išreiškiamas ekonomine kategorija — verte, kuri reiškia visuomeniškai būtinas darbo sąnaudas produkcijos vienetui pagaminti, yra netikslai. Bet iki šiol dar nesurastas tikslus vertės matas. Tai, jų manymu, apsunkina ekonominius skaičiavimus, ir tai dažnai neleidžia objektyviai įvertinti ekonominės veiklos rezultatui daromos neteisingos išvados. Jų manymu, rublis nėra pakankamai tikslus darbo ekvivalentas. Jų nuomone, kaip negalima įsivaizduoti fizikos bei pastovių mato vienetų — kilogramo, metro, kilovato, džaulio ir t. t., turinčių tikslią fizikinę prasmę, taip ir ekonomikoje yra reikalingas tvirtas matas. Visų tų vertės mato pakaitalų fizikiniais matais samprotavimai yra ne ekonominio, o inžinerinio mąstymo padarinys. Tokių pakaitalų būtinybė išplaukia iš pinigų esmės, vertės ir jos formos, pinigų paskirties, visuomeniškai būtino darbo nesupratimo.

Pinigai yra ne darbo proceso, ne daiktui pagaminti reikalingo darbo kiekio, ne konkretaus ir ne vien visuomeniško darbo, jo išlaidų mato priemonė, o visuomeniškai būtino darbo matas. Naudojant pinigus kon-

krečios, faktiškos išlaidos su mainomosios vertės pagalba paverčiamos visuomenei būtinomis, ir ne tik gamintojui, produkcijos vienetai pagaminti, o faktiškai pagamintai visai produkcijai. Pagaminta produkcija susiejama su visuomenės poreikiais, paverčiama visuomenei būtina produkcija, gamyba susiejama su vartojimu, pasiūla — su paklausa, jos subalansuojamos. Kitos paskirties pinigai ir vertė neturi, ir todėl pinigų kaip vertės mato (mainomosios vertės forma) paskirtis nieko bendra neturi su metais mechanikoje, energetikoje, fizikoje.

Kol išlieka gamintojo ir vartotojo atsiskyrimas, išlieka būtinumas juos susieti. Kol kas praktika tam dar nesukūrė tobulesnės už pinigų priemonės. Pas mus tiesioginis-daktinis ryšys, kaip tiesioginis ryšys paskirstymo natūra forma, egzistuoja dėl pinigų cirkuliacijos suirimo, disproporcijų.

Baigiant nagrinėti mūsų tik formaliai suskaldytą į dvi dalis problemą, tenka pagalvoti apie realią ar kažkur paslėptą galimybę panaikinti prekinis-piniginius santykius, tolesnes pinigų perspektyvas. Ar mes galime mokslo, proto jėga šiandien įžvelgti kur nors esančią tokią ekonominę, objektyvią, o ne moralinę, ideologizuotą galimybę, realybę? Jeigu pažiūrėsime į politinį ekonominį dogmatinį tokios perspektyvos ideologizavimą, pastebėsime ir šiandien orientaciją į prekinis-piniginių santykių nykimą. Ji veikia ir šiandieninę praktiką, ūkio mechanizmo formavimą, netgi prekinis-piniginių santykių nuvertinimą, o tai pasmerkta TSKP XXVII suvažiavime (7, 40). Kuo gi geresnis darbo matas valandomis už piniginių? Logiškai to pranašumo paaiškinti negalima.

Pereinant į nepą natūrinių gamybinių santykių pertvarkymo į prekinis-piniginius santykius problema, ją apsunkino inertiškas įsivaizduojamas ir laukiamas perspektyvoje pinigų išnykimas. Pereinamuoju iš karinio komunizmo į nepą laikotarpiu pinigai buvo visai praradę vertę, jais naudotis praktiškai buvo neįmanoma. Remdamasis pirmykšte socializmo koncepcija (natūrinis ūkis), kurioje pinigų nebereikės, Z. Kancanelenbaumas pinigų klausimą siūlė taip spręsti: valstybė dabar gali arba vesti politiką pereiti į bepinigę cirkuliaciją (tuometine terminologija), arba imtis atkurti valiutą. Ta ar kita politika priklauso nuo pažiūros į tai, koku laipsniu pereitas „pereinamasis periodas“. Jeigu laikysim, kad pereinamojo laikotarpio nueita didžioji dalis, kad mes jau 3/4 arba 4/5 esame socializme, o tik 1/4 arba 1/5 „kabome“ buržuaziniame arba smulkiaburžuaziniame ūkyje (jis buvo tapatinamas su mainų ūkiu), tada nėra jokio reikalo dabar atkurti valiutą. Likusį kelią galima kaip nors nueiti ir be pinigų. Bet jeigu laikysim, kad kelio į socializmą nueita tik 1/4 arba 1/5, o 3/4 ar 4/5 kelio dar priešaky, tai tada politika, atsiskaitanti valiutos, dabar vargu ar gali būti pripažinta tikslinga (10, 54).

Kaip vėliau buvo prognozuojamos galimybės pereiti į antrąją komunizmo fazę ir panaikinti pinigus, J. Stalinas kalbėjo CK ataskaitoje XVIII partijos suvažiavimui: „Jei ekonomiškai (1 gyventojui — S. U.) pralenksime svarbiausias kapitalistines šalis ir mūsų šalis bus visiškai pertekus vartojamųjų reikmenų, mes turėsime gausybę produktų ir galėsime pereiti iš pirmosios komunizmo fazės į antrąją“ (16, 567).

Kad pagal gamybos lygį pralenktume Angliją, buvo nurodyta, ketaus turime pagaminti 25 mln. t, kad pralenktume Vokietiją — 40—45 mln. t, o kad pralenktume JAV — 50—60 mln. t.

Šiandien ketaus gaminame 2—3 kartus daugiau, o pereinant į paskirstymą pagal poreikius, prekinis-piniginių santykių ir pinigų panaikinimas nėra galimas.

Vėliau J. Stalinas brošiūroje „Ekonominės socializmo problemos Tarybų Sąjungoje“ teigė, kad pereiti į paskirstymą pagal poreikius leis valstybinis monopolis, valstybės galimybė disponuoti ir skirstyti visą šalyje pagamintą produkciją. Tokio skirstymo, Stalino manymu, neleidžia

kolūkinė-kooperatinė nuosavybė. Po jo mirties ta koncepcija pripažinta nemoksliška.

Partijos programoje, priimtoje TSKP XXII suvažiavime, pažymėta, kad per du dešimtmečius bus sukurta materialinė techninė bazė, bus pasiektas aukščiausias pasaulyje darbo našumas (5, 141, 42). Numatyta išvystyti materialinių vertybių gamybą tarybinio žmogaus visiems poreikiams patenkinti, užtikrinti patį aukščiausią visų gyventojų gyvenimo lygį, sudaryti sąlygas pereiti prie paskirstymo pagal poreikius (3, 142).

TSKP CK 1983 m. birželio plenumo J. Andropovas kalbėjo: „Daug kas iš to, kas įrašyta Programoje, jau įvykdyta. Kartu kai kurie jos teiginiai — tai reikia tiesiai pasakyti — nevisiškai ištvėrė laiko patikrinimą, nes juose buvo atotrūkis nuo realybės, užbėgimo į priekį, nepateisinamo detalizavimo elementų. Ir žinoma įvyko daug svarbių pakeitimų“ (6, 9—10).

Prekinių-piniginių santykių ir pinigų būtinumo klausimas per beveik 70 metų galutinai neišspręstas, nors jis yra ekonominių problemų, taip pat ekonomikos mokslų problemų problema ir ne tik praeities pažinimui, bet svarbiausia — ateičiai numatyti, kad nereikėtų ir toliau daryti klaidas, eiti eksperimentų keliais, kaip pabrėžė TSKP CK 1983 m. birželio plenumo (6, 24).

Šiuo metu iškelti reikalavimai verčia mus atsisakyti ekonominio romantizmo ir sparčiau eiti į realizmą, visuomenę nagrinėti ne kaip žmonių, gyvybių visuomenę. Visuomenė — tai žmonių darbo jėga, tad ir tyrinėkime jos funkcionavimo dėsningumus, nekurkime socialinio aprūpinimo sistemos, kuri patraukli žmogui, bet svetima darbo jėgai.

Norėdami šiandien įgyvendinti TSKP XXVII suvažiavimo ir Partijos programos naujos redakcijos reikalavimą — tobulinti paskirstomuosius ir plėtoti mainų santykius, didinti finansų, kredito, pinigų veiksmingumą, turime sanuoti ripką, leisti veikti jos dėsniams.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Finansų ir kredito katedra

L I T E R A T O R A

1. Маркс К. Экономические рукописи 1867—1869 годов.— Маркс К., Энгельс Ф. Соч.— 2-е изд.— Т. 46.— Ч. 1.
2. Leninas V. Agrarinis klausimas Rusijoje XIX amžiaus pabaigoje // Raštai.— V.,— 1981. T. 17.— P. 53—129.
3. Leninas V. Apie naują ekonominę politiką. Pranešimas Maskvos gubernijos VII partinėje konferencijoje // Raštai.— V., 1955.— T. 33.— P. 57—83.
4. Marksas K. Golos programos kritika.— V., 1948.
5. Материалы XXII съезда КПСС.— М., 1961.
6. TSKP CK 1983 m. birželio plenumo medžiaga.— V., 1984.
7. TSKP XXVII suvažiavimo medžiaga.— V., 1986.
8. TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešimas „Apie persitvarkymą ir partijos kadrų politiką“ // TSKP CK plenumo medžiaga. 1987 m. sausio 27—28 d.
9. Gilyс P. Prekiniai santykiai ir jų veikimo sritis socializmo sąlygomis // Liaudies ūkis.— 1985.— Nr. 8.— P. 25—26.
10. Железнев В. Я. и др. К теории денег и учета.— М., 1922.
11. Лещенко П. И. История народного хозяйства СССР.— М., 1956.— Т. 3.
12. Малафеев А. Н. История ценообразования в СССР (1917—1963).— М.: Мысль, 1964.
13. Малафеев А. Н. Прошлое и настоящее теории товарного производства при социализме.— М.: Политиздат, 1975.
14. Попсуев А. и Диличенко А. Энергетический эквивалент стоимости.— Хабаровск, 1965.
15. Правда, 17.10.1920.
16. Сталинс J. Leninizmo klausimai.— V., 1946.
17. Юровский Л. Н. Денежная политика советской власти (1917—1927 гг.).— М., ИФ, 1928.
18. Либкнехт В. История теории стоимости в Англии и учение Маркса.— М.: Московский рабочий, 1924.

ПРОБЛЕМЫ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ ПРИЧИН НЕОБХОДИМОСТИ ТОВАРНО-ДЕНЕЖНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ДЕНЕГ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

С. УОСИС

Резюме

Диалектическое рассмотрение развития практики использования товарно-денежных отношений после превращения частной собственности на средства производства в общественно-государственную собственность, анализ созданного на этой основе механизма хозяйствования и порожденных им недостатков — бесхозяйственности, безответственности, волонтаризма, диспропорций, отставания производственных отношений от уровня производительных сил и главного их компонента — рабочей силы, а также обобщение совершенствования производственных отношений и механизма хозяйствования в других братских социалистических странах в соответствии с требованиями XXVII съезда КПСС дают возможность более всестороннего и глубокого изучения данной проблемы, чем это делалось в экономической литературе до сих пор. Автор стремился в первую очередь выявить проблему и предложить направления ее разрешения.

Сегодня уже ясно, что причина необходимости товарно-денежных отношений и их инструментов, включая деньги, кроется не в вещах, не в прошлом мертвом труде, не в средствах производства и формах собственности на них, а в рабочей силе как главном факторе производства — в человеческом факторе и формах собственности на него. Только на такой основе можно упорядочить современные производственные отношения, приблизить их к уровню развития человеческого фактора производства, а следовательно, и совершенствовать механизм хозяйствования на основе управления интересами рабочей силы.